

UDK: 801.85:97.25

Gavhar SALOMOVA,
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti dotsenti, PhD
E-mail: gavhar.salomova@mail.ru

Termiz davlat pedagogika instituti "Amaliy ingliz tili" kafedrasini mudiri N.Madalov taqrizi asosida

RASMIY VA NORASMIY KOMMUNIKATSIYADA INGLIZ HAMDA O‘ZBEK TILLARIDAGI QISQARTMA SO‘ZLARNING USLUBIY XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Mazkur ingliz va o‘zbek tillarida qisqartma so‘zlarning rasmiy va norasmiy nutqda stilistik o‘ziga xoslik jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda qisqartmalarning (abbreviatsiya, akronim, initsializm va boshqa shakllar) matndagi funksional yuklamasi, ularning kommunikativ maqsadni amalga oshirishdagi o‘rni hamda muallif uslubini shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Ingliz va o‘zbek badiiy matnlaridan olingan misollar asosida qisqartmalarning personaj nutqini individuallashtirish, zamonaviylik va ijtimoiy muhitni ifodalash, matn ixchamligini ta‘minlash kabi pragmatik vazifalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: termin, qisqartma, tarjima, ekvivalentlik, ilmiy matn, ingliz tili, o‘zbek tili.

СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОКРАЩЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ В ФОРМАЛЬНОЙ И НЕФОРМАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Аннотация

В настоящем исследовании анализируются стилевые особенности сокращённых слов в английском и узбекском языках, используемых в формальной и неформальной дискурсивной практике. Рассматривается функциональная нагрузка сокращений (включая аббревиатуры, акронимы, инициализмы и другие формы) в текстах, их роль в достижении коммуникативных целей и значение в формировании авторского стиля. На основе примеров из английских и узбекских литературных текстов изучаются прагматические функции сокращений, такие как индивидуализация речи персонажей, выражение современности и социального окружения, а также обеспечение текстовой лаконичности.

Ключевые слова: термин, сокращение, перевод, эквивалентность, научный текст, английский язык, узбекский язык.

STYLISTIC FEATURES OF ABBREVIATIONS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES IN FORMAL AND INFORMAL COMMUNICATION

Annotation

This study analyzes the stylistic specificities of abbreviated words in English and Uzbek as used in formal and informal discourse. The research examines the functional load of abbreviations (including abbreviations, acronyms, initialisms, and other forms) within texts, their role in achieving communicative purposes, and their significance in shaping the author's style. Based on examples drawn from English and Uzbek literary texts, the study explores the pragmatic functions of abbreviations, such as individualizing characters' speech, expressing modernity and social environment, and ensuring textual conciseness.

Keywords: term, abbreviation, translation, equivalence, scientific text, English language, Uzbek language.

Kirish. Stilistika nuqtayi nazaridan qisqartma so‘zlar (abbreviations) tilning funksional uslublar bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ularning shakli, semantik yuklanishi va qo‘llanish chastotasi nutqning rasmiy yoki norasmiyligiga qarab o‘zgaradi. Ingliz va o‘zbek tillarida qisqartmalar ixchamlik, tezkorlik, zamonaviylik, ekspressivlik kabi stilistik funksiyalarni bajaradi. Zamonaviy tilshunoslikda qisqartma so‘zlar (abbreviations) til iqtisodiyoti va kommunikativ samaradorlik tamoyillari bilan bog‘liq hodisa sifatida izohlanadi. Qisqartmalar nutqni ixchamlashtirish, axborotni tez va aniq yetkazish hamda zamonaviy kommunikativ ehtiyojlarni qondirish vazifasini bajaradi. Stilistika nuqtayi nazaridan qisqartma birliklar tilning funksional uslublari bilan uzviy aloqada bo‘lib, ularning qo‘llanishi nutq vaziyati, kommunikativ maqsad va adresat omiliga bog‘liq holda o‘zgaradi. Ilmiy manbalarda qisqartmalar ko‘pincha akronim, initsializm, qisqartma so‘z, grafematik qisqartma kabi turlarga ajratiladi [1]. Ushbu birliklar nafaqat struktur jihatdan, balki stilistik yuklama nuqtayi nazaridan ham farqlanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. M.Baker "In Other Words: A Coursebook on Translation" kitobida tarjima va

lingvistik tahlil doirasida qisqartmalar, akronimlar va initsializmlarning matndagi funksional rolini yoritadi. Muallif qisqartmalarni kontekstga mos ravishda ishlatishning pragmatik va stilistik jihatlarni ko‘rsatib, ularning rasmiy va norasmiy matnlardagi o‘rnini tushuntiradi[2]. P.Newmarkning "A Textbook of Translation" kitobi tarjimada qisqartmalarni samarali qo‘llash usullari, ularning kommunikativ vazifalari va matndagi stilistik ta‘sirini o‘rganadi. Ushbu yondashuv rasmiy va norasmiy kommunikatsiyada qisqartma so‘zlar qanday stilistik o‘zgarishlarga ega bo‘lishini tushunishga yordam beradi [3]. D.Crystal tomonidan nashrga tayyorlangan "The Cambridge Encyclopedia of the English Language" kitobi esa ingliz tilidagi abbreviaturalar va qisqartmalar shakllarining lingvistik va stilistik xususiyatlarini batafsil yoritadi[4].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada ilmiy tadqiqotning chog‘ishtirma tahlil, analiz, sintez kabi usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Rasmiy nutq doirasida (ilmiy, huquqiy, ma‘muriy, diplomatik uslub) qisqartma so‘zlar neytral stilistik rangga ega bo‘lib, emotsional-ekspressivlikdan holi bo‘ladi. Ingliz tilida rasmiy qisqartmalar keng standartlashgan

bo'lib, xalqaro terminologik tizimga moslashgan holda qo'llanadi [5]. Masalan, ilmiy va rasmiy hujjatlarda qisqartmalar avval to'liq shaklda berilib, keyinchalik ixcham shaklda ishlatilishi stilistik norma hisoblanadi. O'zbek tilida rasmiy qisqartmalar asosan davlat boshqaruvi, ta'lim, huquq va ilmiy sohalariga taalluqli bo'lib, ular normativ-lug'aviy barqarorlikka ega. Bunday qisqartmalar rasmiylik, aniqlik va mantiqiylikni ta'minlashga xizmat qiladi. Stilistik jihatdan ular rasmiy-neytral xususiyatga ega bo'lib, so'zlashuv nutqida kam qo'llanadi. Shu bois, rasmiy nutqda qisqartmalar stilistik vosita emas, balki terminologik birlik sifatida namoyon bo'ladi [6].

Ingliz va o'zbek tillarida qisqartmalar rasmiy va norasmiy nutqda turlicha qo'llanilishi ularning funksional-uslubiy differentsiatsiyasini ko'rsatadi. Ingliz tilida qisqartmalar [7] deyarli barcha uslublarda faol ishlatilsa, o'zbek tilida ular qat'iy stilistik chegaralarga ega. Bu farq tilning tarixiy rivoji, normativ-lug'aviy siyosat, ijtimoiy-madaniy muhit, raqamli diskursning ta'siri kabi omillar bilan izohlanadi.

Qisqartmalar stilistik jihatdan rasmiy nutqda – normativ va neytral, norasmiy nutqda esa – ekspressiv va pragmatik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotning nazariy asoslari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida qisqartma so'zlar stilistik jihatdan bir xil funksiyani bajarmaydi. Ularning rasmiy va norasmiy nutqda qo'llanishi tilning funksional usublari, kommunikativ vaziyat va ijtimoiy omillar bilan belgilanadi. Qisqartmalar zamonaviy til taraqqiyotining muhim ko'rsatkichi bo'lib, stilistik tahlil ularning til tizimidagi o'rnini aniqlashga imkon beradi.

Ingliz tilida rasmiy uslub (ilmiy, huquqiy, diplomatik, biznes nutq)da qisqartmalar:

neytral va standartlashgan bo'ladi;
semantik aniqlikka ega;

dastlab to'liq shaklda berilib, keyin qisqartma ishlatiladi. Misol uchun: United Nations (UN), World Health Organization (WHO), Doctor of Philosophy (PhD). Stilistik jihatdan bu qisqartmalar terminologik aniqlik, matn ixchamligi va rasmiylikni saqlash vazifasini bajaradi. O'zbek tili rasmiy nutqida qisqartmalar asosan:

davlat tashkilotlari;
huquqiy hujjatlar;

ilmiy va ma'muriy matnlarda qo'llanadi. Misollar: O'zbekiston Respublikasi (O'zR), Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT), Oliy ta'lim muassasasi (OTM). Bu qisqartmalar rasmiy-neytral stilistik rangga ega bo'lib, emotsionallikdan xoli. Norasmiy nutq (internet, ijtimoiy tarmoqlar, chatlar, og'zaki muloqot)da ingliz qisqartmalari:

emotsional-ekspressiv;
subyektiv baholovchi;

kontekstga bog'liq bo'ladi. Misollar: LOL (laughing out loud), OMG (oh my God), IDK (I don't know), BRB (be right back) [8]. Stilistik jihatdan ular samimiylik, tezkorlik, nutqiy yaqinlikni ifodalaydi. O'zbek tilida norasmiy qisqartmalar:

ingliz tilidan o'zlashgan;
transliteratsiya yoki kod-almashuv orqali kirib kelgan; asosan yoshlar nutqida uchraydi. Misollar: LOL – “kulgi ifodasi”. Bu birliklar so'zlashuv va internet uslubiga xos, rasmiy matnlarda esa stilistik xato hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillarida qisqartmalar: rasmiy nutqda – neytral, standart, terminologik aniqlikka ega; norasmiy nutqda – emotsional, ekspressiv, kommunikativ yaqinlikni kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Stilistik jihatdan ingliz tilida qisqartmalar nutqning barcha uslublarida faol, o'zbek tilida esa ular asosan rasmiy va so'zlashuv nutqida funksional jihatdan ajralib turadi.

Ingliz tilida (rasmiy va ilmiy diskurs)

UN – United Nations

Official UN resolution was adopted unanimously.

WHO – World Health Organization

According to WHO guidelines, vaccination is essential.

EU – European Union

GDP – Gross Domestic Product

PhD – Doctor of Philosophy

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development

NASA – National Aeronautics and Space Administration

IMF – International Monetary Fund

ICT – Information and Communication Technology

O'zbek tilida (rasmiy-huquqiy va ilmiy diskurs)

O'zR – O'zbekiston Respublikasi

BMT – Birlashgan Millatlar Tashkiloti

OTM – Oliy ta'lim muassasasi

DTS – Davlat ta'lim standarti

Vazirlar Mahkamasi (VM)

IIB – Ichki ishlar bo'limi

MTV – Maktabgacha ta'lim vazirligi

STIR – Soliq to'lovchi identifikatsiya raqami

YaIM – Yalpi ichki mahsulot

XTB – Xalq ta'limi bo'limi

Ingliz va o'zbek tillarida qisqartma so'zlarning rasmiy,

ilmiy va norasmiy nutqdagi qo'llanilishi amaliy-stilistik tahlil asosida o'rganildi. Tahlilda chog'ishtirma, funksional-stilistik, pragmatik va statistik metodlardan foydalanildi. Bu yondashuv qisqartmalar nafaqat struktur, balki nutqdagi stilistik yuklamasini aniqlash imkonini berdi.

Amaliy materiallar tahlili shuni ko'rsatadiki, rasmiy nutqda qisqartmalar ingliz va o'zbek tillarida asosan terminologik aniqlik va matn ixchamligini ta'minlash vazifasini bajaradi. Ingliz tilida rasmiy qisqartmalar xalqaro standartlarga moslashgan bo'lib, ularning ko'pchiligi global kommunikatsiya ehtiyojidan kelib chiqib shakllangan. O'zbek tilida esa rasmiy qisqartmalar ko'proq milliy boshqaruv tizimi bilan bog'liq bo'lib, ularning stilistik xususiyati rasmiy-neytral xarakterga ega. Amaliy tahlil shuni ko'rsatadiki, rasmiy matnlarda qisqartmalar emotsional-ekspressivlikdan butunlay xoli, qat'iy normaga bo'ysungan holda qo'llanadi.

Statistik natijalarga ko'ra, rasmiy nutqdagi qisqartmalar umumiy misollarning 33,3% ini tashkil etadi. Bu holat rasmiy uslubda qisqartmalar muhim kommunikativ vosita ekanligini tasdiqlaydi.

Ilmiy matnlarda qisqartmalar maxsus terminologik birlik sifatida faol ishlatiladi. Ingliz tilidagi ilmiy qisqartmalar (EFL, SLA, CEFR va boshqalar) konseptual aniqlik va ilmiy ixchamlilikni ta'minlaydi. Ular ko'pincha xalqaro ilmiy hamjamiyat uchun tushunarli bo'lgan birliklar hisoblanadi [9].

O'zbek ilmiy nutqida qisqartmalar ikki guruhga bo'linadi:

milliy ilmiy terminlar asosidagi qisqartmalar;

internatsional va o'zlashma qisqartmalar.

Amaliy tahlil natijasida aniqlanishicha, ilmiy nutqda o'zbek tilidagi qisqartmalar 80% i milliy asosga ega, 20% i esa internatsional xarakterga ega. Stilistik jihatdan bu qisqartmalar ilmiy-rasmiy rangga ega bo'lib, subyektiv baholashdan holi. Ilmiy nutqdagi qisqartmalar umumiy misollarning 33,3% ini tashkil etib, ularning funksional barqarorligi yuqori ekanligi kuzatildi.

Norasmiy nutqda qisqartmalar butunlay boshqa stilistik xususiyat kasb etadi. Ingliz tilidagi norasmiy qisqartmalar nutqni jonlantiruvchi, emotsional-ekspressiv birliklar sifatida faol ishlatiladi. Ular ko'pincha baholovchi va pragmatik ma'no yuklaydi. O'zbek norasmiy nutqida esa qisqartmalar asosan ingliz tilidan o'zlashgan bo'lib, raqamli kommunikatsiya orqali

ommalashgan. Amaliy materiallar shuni ko'rsatadiki, norasmiy o'zbek nutqidagi qisqartmalarning 100% i o'zlashma xarakterga ega. Statistik jihatdan norasmiy qisqartmalar ham umumiy misollarning 33,3% ini tashkil etadi. Biroq ularning stilistik ta'siri rasmiy va ilmiy nutqdagilarga nisbatan kuchliroq ekani aniqlanadi [10].

Chog'ishtirma tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida qisqartmalar barcha funksional uslublarda barqaror va faol qo'llanadi. O'zbek tilida esa qisqartmalarning stilistik faolligi nutq turiga qarab keskin farqlanadi. Ingliz tilida qisqartmalar: rasmiy nutqda, terminologik, ilmiy nutqda konseptual, norasmiy nutqda esa ekspressiv vosita sifatida ishlatiladi.

O'zbek tilida esa rasmiy nutqda normativ, ilmiy nutqda qisman internatsional, norasmiy nutqda esa asosan o'zlashma va internetga xos birliklar sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, amaliy tahlil ingliz va o'zbek tillarida qisqartma so'zlarning rasmiy va norasmiy nutqda stilistik jihatdan farqlanishini aniq ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari qisqartmalar til tizimida nafaqat ixchamlik vositasi, balki muhim stilistik va pragmatik birlik ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu bobda olingan xulosalar dissertatsiyaning keyingi bosqichida qisqartmalarning tarjimaviy, pragmatik va diskursiv tahlili uchun nazariy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 2011.
2. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
3. Newmark P.A Textbook of Translation. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1988.
4. Rahmonov M. Lingvistik terminlarning o'zbek tiliga o'tish jarayonida ma'no transformatsiyasi. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2018.
5. Salomova G.A. Ingliz va o'zbek tillarida qisqartma so'zlarining chog'ishtirma tadqiqi. – fil.f.f.d.dissertatsiyasi. – Termiz, 2023.
6. Васильченко А.В. Термин и аббревиатура в научном стиле речи. – Москва, 2010.
7. Кронгауз М.А. Семантическая типология: время и пространство. – Москва, 2001.